

הגדרת "לא תרצח" לפי הרמב"ם

- א -

לרמב"ם שיטה מחודשת בהגדרת "לא תרצח" שמשמשת למסגרת לכל דבריו בהל' רוצח. אם נעמד על הגדרה זו, נראה שכל דבריו מתפרשים כמין חומר. דבריו בעניין רודף, מחויבי מיתת ב"ד קודם גמ"ד, רוצח בשוגג ועוד כולם עולים בקנה א' - למבין שיטתו.

המנחת חינוך כותב¹: הכלל מי שעבר עבירה אסור להרוג אותו עד שהב"ד ידינוהו ויגמרו דינו, וההורגו קודם לזה חייב מיתה כדין רוצח, וכן כתב הרב המחבר. ובר"מ אינו מבואר זה - אך הדין דין אמת, דקודם שנגמר דינו הוא ככל האנשים. וגדולה מזאת מצינו... ובר"מ פ"ט מעדות ה"ב דהזוממים נהרגים אם רצו לחייב מיתה מי שלא נגמר דינו - ומכל שכן בהורגו בידים. וזה ברור ופשוט.

באמת הרמב"ם² עצמו כותב כעין ק"ו זו של המנח"ח: עדים שהעידו על איש טרפה שהרג והוזמו אין נהרגין. שאפילו הרגוהו בדיהן אין נהרגין לפי שהוא טרפה... [אבל באמת אין כאן דין פשוט, ולא השמטה של דין פשוט ברמב"ם, וגם ראיה מוכרחת א"כ וכמו שיתבאר בע"ה].

כעין זה כתב הגרעק"א³: ...וכן בד"נ דבמה שיודע האמת שהרג לאו בר קטלא ואין עליו חיוב כלל להמית את עצמו וליכא חיוב רק ע"פ פסק ב"ד. והחילוק נראה נכון וברור בעה"י.

ובאמת נראה כמנח"ח מכמה ראשונים בסוגיא דמכות (ה.), כגון הריטב"א⁴ שכתב: ...דכל זמן שלא נגמר דינו אין חיוב מיתתו ברור וההורגו חייב עליו דגברא חייא קטל...⁵ [אמנם בשיטת הרמב"ם עדיין צ"ע]. וכזה כתבו גם אחרים⁶.

מאידך, גם לריעב"ץ ברור ופשוט דין זה - אם כי בכיון ההפוך. בתוך תשובתו המפורסמת על הריגת העובר באשה שזינתה⁷ כותב: ...כיון דמדינא בת קטלא היא ונלע"ד ג"כ פשוט שאפילו היא בעצמה אף, שלא נגמר דינה להריגה מחמת שאין דבר זה בידינו עכשיו. אעפ"כ אינה בכלל ואת דמכם לנפשותיכם אדרוש, ואינה נענשת אם המיתה ואיבדה עצמה לדעת... ואדרבא נראה שזכות הוא לה....

הרי שלמנח"ח ודעימיה החיוב מיתה בא דוקא מהגמ"ד, ואילו לריעב"ץ מהמעשה עבירה, כידוע ומפורסם. אמנם שיטת הרמב"ם באמת אינה לא כמר ולא כמר - וכמו שיתבאר, בע"ה.

- ב -

הרמב"ם מונה כמל"ת מה שאסור להרוג רוצח (ושאר מחויבי מיתת ב"ד) קודם גמר דין. בספר המצות⁸ הוא כותב:

שהזהירנו מהרוג מחויבי מיתה כשנראה שכבר עשה חטא שנתחייב עליו הריגה קודם הגיעו לבית דין אבל נביאהו לבית דין בהכרח ונעיד עליו כעדים לפניהם ונהיה אנחנו עדים לבית דין והם ישפטו עליו במה שיהיה חייב, והאזהרה שבאה בזה הענין הוא אמרו לא יומת הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט. ולשון מכילתא יכול יהרגו אותו משהרג או משנאף תלמוד לומר עד עמדו לפני העדה. ואפילו היה בית דין הגדול הם שראוהו הורג והם כלם עדים תבא העדות אצל בית דין אחר ואחר ידינוהו. ובמכילתא הרי עדה שראו באחד שהרג את הנפש יכול יהרגוהו תלמוד לומר עד עמדו לפני העדה עד שיעמוד אצל בית דין.

וכן בהלכות רוצח⁹:

רוצה שהרג בזדון אין ממיתין אותו העדים ולא הרואים אותו עד שיבא לבית דין וידינוהו למיתה. שנ' ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט. והוא הדין לכל מחוייבי מיתת בית דין שעברו ועשו שאין ממיתין אותן עד שיגמר דינם בבית דין:

ולכאורה זה פלא, שהרי זה כלול באיסור לא תרצח. ואם ללמדנו שאין חייב מיתה עד גמר דין - למה מנה את זה כמצות לא תעשה בפני עצמה¹⁰.

אבל האמת היא שדברי הרמב"ם ברורים למאד, לפי דרכו שמגדיר מצות לא תרצח¹¹ ככה:

הזהיר הדיין¹² שלא להרג נקי וזכאי והוא אומר לא תרצח.

לפי דבריו, פשוט שאין האיסור של לא תרצח שייך במי שרצח - אף שאינו חייב מיתה עד גמר דין. באמת הגמ"ד מאפשר המיתת ב"ד, אבל ודאי נקי וזכאי לא הוי מהמעשה עבירה - ולכן אין ההורגו קודם גמ"ד בלא תרצח. לכן צריכים לאו אחר של עד עמדו לפני העדה למשפט.

ובאמת נראה מרמב"ם שההורגו קודם גמ"ד אינו חייב מיתה - כמו שמשמע בדבריו¹³ על רוצח בשוגג או במזיד שיצא מהעיר מקלט בשגגה:

יצא חוץ לתחום עיר מקלטו בשגגה כל ההורגו בין גואל הדם בין שאר אדם גולה על ידו... [הרי שא"כ חיוב מיתה על ההורגו קודם גמ"ד בפשטות¹⁴].

וכזה מבואר בספרי¹⁵ ע"פ הפי' השני של ר' הלל וז"ל הספרי:

וזה דבר הרוצח. מיכן אמרו רוצח שגולה מעיר לעיר מקלט מכלל שנ' פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח. אין לי אלא רודף וגואל. רודף ואינו גואל. גואל ואינו רודף. לא רודף ולא גואל מנין ת"ל רוצח רוצח ריבה.

ופי' ר' הלל¹⁶: ... פירוש אחר... לא רודף ולא גואל אי פגע ברוצח והרגו מנין דפטור ת"ל רוצח רוצח. וכזה מצינו גם בר' חננאל¹⁷.

והנה אפילו לריעב"ץ אין לומר דהוי גברא בר קטילא אלא ברוצח במזיד. ואילו בר"ח ר' הלל ור"מ מצינו פטור על הריגתו אף ברוצח בשוגג. אבל לפי דרכינו הדברים מאירים שאפי' רוצח בשוגג לאו נקי וזכאי הוי (חוץ מעיר מקלטו). [וכמובן זה תלוי במח' התנאים וביאורי הראשונים¹⁸ ואכמ"ל].

- ג -

הרמב"ם ממשיך¹⁹ על פי היסוד²⁰ שקודם גמ"ד אין לא תרצח אלא עד עמדו וכו'. וע"פ יסוד זה מפרש עניין רודף:

במה דברים אמורים בשעבר ועשה העון שחייב עליו מיתת בית דין. אבל הרודף אחר חבירו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף: כיצד. **אם הזהירהו** והרי הוא רודף אחריו אע"פ שלא קיבל עליו התראה כיון שעדיין הוא רודף הרי זה נהרג. ואם יכולים להצילו באבר מאיברי הרודף כגון שיכו אותו בחץ או באבן או בסייף ויקטעו את ידו או ישברו את רגלו או יסמו את עינו עושין. ואם אינן יכולי לכיין ולא להצילו אלא אם כן הרגוהו לרודף הרי אלו הורגין אותו **ואע"פ שעדיין לא הרג**. שנאמר וקצותה את כפה לא תחוס עינך: אחד מבושיו ואחד כל דבר שיש בו סכנת נפשות, אחד האיש שאחז את האשה. ענין הכתוב שכל החושב להכות חבירו הכייה הממיתה אותו

מצילין את הנרדף בכפו של רודף. ואם אינן יכולין מצילין אותו אף בנפשו. שנ' לא תחוס עינך הרי זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף.

הרי לרמב"ם הורגים את הרודף משום שי"כ מיזוג של ב' הלכות: (א') הרודף אינו נקי וזכאי שהרי עומד לעשות עבירה זו וכו'. אמנם אילו היה רק ד"ז לא היינו הורגי' אותו שהרי יש הלכה של עד עמדו. לכן צריכים הלכה (ב') שלהצלת הנרדף 21 דוחים האיסור של עד עמדו והורגים הרודף. לכן כותב הרמב"ם על ההלכה של עד עמדו, "במה דברים אומרי' וכו'" - זאת אומרת שברודף מתחילים מנקודה זו של "עד עמדו" במקום "לא תרצח" - אבל דוחי' אות' משום הצלת הנרדף ודו"ק.

והנה לפי דברינו מובן מש"כ הרמב"ם כאן "ואע"פ שלא הרג", שלכאן' תמוה אחרת. 22 הרי כל דין רודף שייך אך ורק כשלא הרג עדיין - שאחרת אסור להרגו כמו שכתב כבר למעלה. וא"כ מה פירוש "אע"פ שעדיין לא הרג."

אבל לפי דברינו הכל ברור ופשוט. ודאי מצד הדין של הצלת הנרדף יש היתר הריגת הרודף דוקא קודם שהרג (וה"ה קודם שבעל הערוה). אמנם לעניין הדין של אינו נקי וזכאי, יש חידוש שנחשב אינו נקי וזכאי אפילו קודם שרצח (או בעל). וא"כ דברי הרמב"ם פשוטי' ומבוארים.

ונראה שלכן מצריך הרמב"ם אזהרה ברודף (אף שא"צ קבלת התראה) - זאת אומרת להגדירו כאינו נקי וזכאי קודם שיחטא. והיכא שא"צ התראה יבואר בסמוך בע"ה.

- ד -

הרמב"ם ממשיך 23 לדון בענין רודף:

לפיכך הורו חכמים שהעוברה שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במיעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה. ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם:

והנה ידוע דברי הסדרי טהרות 24 והגר"ח 25 בגדר "כמו רודף" ו"כרודף". ונבאר כאן כעין דבריהם במסגרת של הגדרת הרמב"ם לרודף (כמו שביארנו כאן) דרך קצרה. הנה ברודף יש ב' מתירים להריגת הרודף: (א) הפקע' לא תרצח ע"פ מה שאינו נקי וזכאי. (ב') הצלת הנרדף. והנה מותר להרוג העובר קודם יציאתו לאויר העולם כשאמו מקשה לילד שהרי גם כאן יש כעין מסגרת הרודף: (א) הפקע' לא תרצח ע"פ מה שא"ז נפש (ב') הצלת הנרדף.

כמו כן כותב הרמב"ם: 26

ספינה שחשבה להשבר מכובד המשוי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור. שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם.

גם כאן המשא הוי כמו רודף שי"כ (א') הפקע' לא תרצח ע"פ מה שא"ז נפש אלא ממון ו(ב') הצלת הנרדף. [ודו"ק שבאלו הוי כרודף בלא התראה, כיון שאין הסרת הלא תרצח מטעם אינו נקי וזכר ואכמ"ל].

- ה -

והנה הרמב"ם 27 כותב:

כל היכול להציל באבר מאיבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של רודף והרגו הרי זה שופך דמים וחייב מיתה אבל אין ב"ד ממיתין אותו".

והטור 28 הקשה על זה:

ואיני יודע כיון שחייב מיתה למה אין ב"ד ממיתין אותו.

ולפימש"כ מובן היטב שכיון שהוא רודף הרי אין על הריגתו חיוב מיתה בידי ב"ד שהרי אינו נקי וזכאי - ולכן אינו נהרג עליו. וזה אע"פ שא"כ הצלת נפש, מכיון שיכול להציל באחד מאבריו. ולכן שפך דמים שלא לצורך וכו' - אבל אינו נהרג בב"ד.

וכן יש לראות, בדרך הרמב"ם, פירוש נפלא בדברי הספרי זוטא 29 - שציטט הרמב"ם בקיצור כמקור לשיטתו בל"ת של עד עמדו לפני העדה למשפט. וז"ל הספרי זוטא:

... הרי מי שהיה רודף אחר חבריו להורגו אמרו לו בן ברית הוא הווי יודע שכתוב בתורה שופך דם האדם באדם דמו ישפך. א' להן אע"פ כן הורג הוא א' רשע למות. קדם הורגהו הצל נפשו שלזה בנפשו שלזה. וכן מי שהיה רודף אחר האשה לנאפה א"ל בת ברית היא אשת איש הווי יודיע שכתוב בתורה מות יומת הנואף והנואפת. א' להן אע"פ כן נואף הוא א' רשע למות קדם הורגהו הצל אשתו שלזה בנפשו שלזה.

יכול יהרגו אותו משהרג או משנאף ת"ל ולא ימות הרוצח. עד מתי עד עומדו לפני העדה למשפט...

והנה לפי פירוש הרמב"ם למצוה זו, הדברים מאירים. מאחר שאמרו שהורגים הרודף משום שאינו נקי וזכאי - הרי ניתן לומר שמותר להרגו אפ"ל בלא הצלת הנרדף (ז"א אחרי שהרג או נאף) שהרי א"כ עוד לא תרצח. לכן ממשיך הספרי זוטא "יכול יהרגו אותו משהרג וכו'"; ומבארים שאף שלא תרצח א"כ מ"מ עד עמדו יש כאן. ומה שהרגו קודם שהרג, היינו משום שהצלת הנרדף דוחה (לא משום שא"כ איסור כלל בהריגתו) ודו"ק. וא"כ ככל דברי הר"מ יוצאי ממש מהספרי זוטא שציטט ודו"ק.

- 1 -

לפי דרכינו יובן ג"כ דברי הרא"ש 30 שהשיב על איש רשע שהיה מוסר, ויש כעת ספק שאולי ימסור:

... ומורי ה"ר יעקב בן ה"ר יצחק דחה זאת הראיה דילמא משום חומרא דאשת איש אמרינן הכי אבל לענין מסור מקילין היה כיון דידיענן שהוא מסור לשקר ומחמרינן להציל נפשות אביונים נקיים מספק.

והנה דברי הרא"ש מבוארים היטב ע"ד הרמב"ם. לענין הדין של אינו נקי וזכאי האי מסור מופקע בודאות מלא תרצח שהרי "ידיענן שהוא מסור לשקר". רודף בעלמא ודאי הוי. ולכן א"כ לא תרצח. ואף שיש ספק הצלה (לענין הדין השני של רודף) ולא ודאי - בזה מספיק לדחות עד עמדו. ודו"ק היטב בלשון הרא"ש שהרודף אינו נקי - אבל הנרדפי "נקיים" הם. הרי כתוב כאן היסוד של הרמב"ם בהלכה של רודף.

- 2 -

נשוב כעת לראיה של המנח"ח. המנח"ח טען שאם עדים זוממים שחייבו רוצח קודם גמ"ד חייבים מיתה, כל שכן ההורגו בידיים. אבל יתכן שיי"כ ב' עניני' שוני' שאינם שייכים כלל זה לזה. וגם ממש"כ הרמב"ם בענין טרפה אין יסור לדמיון עדים זוממים ורוצח כאן.

החיוב של עדים זוממים תלוי במה שרצו להפסיד לנדון. אף שהיה רוצח זה מופקע מלא תרצה, מ"מ היה בר קיימא לגמרי לחיי עולם כל שלא נגמר דינו - דמי יימר שיגמר דינו למיתה. [31](#) וכיון שהעיד נגדו קודם גמ"ד (מעדים אחרים וכו') הוי כאשר זמם להרגו וז"פ. ואילו לעניין מי שרצחו דנים לפטור - אבל לא משום שנחשב גברא קטילא, אלא משום שאינו נקי וזכאי (לדעת הרמב"ם). ולכן אין שום הוכחה מעדים זוממים לרוצח. עכ"פ הרמב"ם משהו ע"ז ורוצח לעניין טרפה - ששם תלוי באמת במה שהוא בר קטלא וא"ל אלא חיי שעה, דבזה שייך לומר אם כשמפסידו חיי שעה בידים פטור כש"כ ע"י עדותם וז"פ.

[ויתכן שיש יסוד לזה בירושלמי [32](#) לפי הגרי"פ פערלא [33](#) ואכמ"ל. ויש להעיר לבסוף שמה שהציע [34](#) - שגמ"ד שייך לאלו שלא ראו, אבל לאלו שראו אין חיוב מיתה על הריגתו משעה שרצה - מבואר ברמב"ם [35](#)].

- [1](#). מנח"ח (מצוה ת"ט).
- [2](#). הל' עדות (פ"כ ה"ז).
- [3](#). גליון הש"ס מכות (ה.).
- [4](#). ריטב"א (שם) ד"ה ואמר רבא וכו'.
- [5](#). והשו' דברי התוס' (שם) ד"ה דבעידנא וכו', ודו"ק היטב שכת': "...ועוד שאסור להורגו עד שיגמר דינו" ולא שההרגו חייב עליו כדברי הריטב"א.
- [6](#). עי' שו"ת נוב"י מ"ת חיו"ד (סי' ע"ד) ועוד.
- [7](#). שו"ת שאלת יעבץ ח"א (סי' מ"ג).
- [8](#). סה"מ (ל"ת רצ"ב).
- [9](#). הל' רוצח (פ"א ה"ה).
- [10](#). ועי' כזה בהשגות הרמב"ן לסה"מ (שרש שמיני) ואכמ"ל.
- [11](#). סה"מ (ל"ת רפ"ט).
- [12](#). אכ"מ להאריך בעניין למה נקט הרמב"ם לשון "דיין" דוקא, ובמק"א נבארנו בע"ה.
- [13](#). הל' רוצח (פ"ה הי"א).
- [14](#). וע"ע בשו"ת חות יאיר (סי' קמ"ו).
- [15](#). ספרי שופטים (סי' קפ"א).
- [16](#). פ' ר' הלל (לשם).
- [17](#). ר"ח מכות (יב.). וע"ע בפ"ה הגרי"פ פ לסה"מ לרס"ג (ל"ת פ"ד) בענין ר' הלל והר"ח ואכמ"ל בדבריו בזה ובכלל סוגין ע"ש. והנלע"ד כתבתי.
- [18](#). מכות (יב.).
- [19](#). הל' רוצח (פ"א ה"ו-ה"ט).
- [20](#). שם (ה"ה).
- [21](#). עי' מתני' סנה' (עג.) ופיה"מ - ודלא כפרש"י. ובמק"א הארכתי בשיטתם בע"ה.
- [22](#). עי' כס"מ (שם הל' ז'). וע"ע באו"ש לשם (סעד לדברינו).
- [23](#). הל' רוצח (פ"א ה"ט).
- [24](#). סדרי טהרות אהלות פרק ז' (קכ"ג ע"ב) ע"ש.
- [25](#). גר"ח הל' רוצח (שם) ע"ש.
- [26](#). הל' חובל ומזיק (פ"ח הט"ו).
- [27](#). הל' רוצח (פ"א הי"ג).
- [28](#). מובא במל"מ לשם.
- [29](#). ספרי זוטא (פ' מסעי), מה' הוראויץ (עמ' 233).
- [30](#). שו"ת הרא"ש (כלל י"ז סי' א'). ע"ש כל הענין.
- [31](#). תוס' וריטב"א וש"ר למכות (ה.).
- [32](#). ירושלמי מכות (פ"א ה"ו).
- [33](#). סה"מ לרס"ג (ל"ת פ"ד) - עמ' 602.
- [34](#). שם - עמ' 212.

[35](#). הל' רוצח (פ"א ה"ה): "אין ממיתין אותו העדים ולא הרואים..." [וע"ע מש"כ בסה"מ (ל"ת רצ"ב) וצע"ע אם גם שם כונתו לזה].